

«Quan el mal ve d'Almansa...». El reflex literari vuitcentista de la Guerra de Successió a València

Rafael Roca
(Universitat de València)

El 21 de març de 2014 l'escriptor Joan Francesc Mira publicà un article al diari *El Punt-Avui* en què recordava que l'inici del procés d'uniformització dels territoris de l'actual Estat espanyol no s'ha de situar en l'any 1714, tal com nombroses personalitats i intel·lectuals catalans varen repetir durant aquells mesos, sinó en 1707. Així, el 29 de juny de 1707, i amb la firma, per part de Felip V de Borbó, del primer dels anomenats Decrets de Nova Planta i la derogació dels Furs, es produïa el que, en paraules de Mira, podríem qualificar com la declaració de mort o assassinat del regne o país dels valencians, que quedava així «suprimit a tots els efectes, incorporat, també a tots els efectes, al Regne de Castella».¹

Efectivament, com a conseqüència de l'anomenada batalla d'Almansa, de 25 d'abril de 1707, els valencians començarem a perdre —si més no, oficialment— les nostres principals senyes d'identitat, i iniciarem un procés de submissió a les lleis i la llengua de Castella que, tres-cents anys després, encara té uns efectes notables entre nosaltres. Des d'aquest punt de vista, semblaria lògic pensar que els protagonistes valencians d'un moviment com la Renaixença, que durant la segona meitat del segle XIX maldà per estudiar i recuperar la història i la cultura pròpies i l'ús culte del català, degueren mostrar-se crítics amb el monarca que prengué la determinació d'esborrar-nos com a poble amb personalitat diferenciada. I fins a un cert punt, així fou, ja que la Guerra de Successió i el Decret de Nova Planta tingueren un

1. MIRA, Joan F. «No va ser el 1714». *El Punt-Avui* (21 de març de 2014).

cert reflex literari entre diversos escriptors valencians de la segona meitat del segle XIX, que manifestaren el seu rebuig al «borbó funest».

Amb tot, d'aquest rebuig, no ens n'han pervingut tants testimonis literaris com probablement caldria esperar, potser perquè, deixem-ho clar des del principi, no fou funció dels escriptors de la Renaixença valenciana denunciar les conseqüències polítiques dels esdeveniments bèl·lics de 1707. Al contrari, aquells intel·lectuals miraren d'integrar-se tant com varen poder en la tradició històrica i política espanyoles. I, per tant, és lògic que no proliferaren les crítiques cap a aquesta tradició política.

D'aquesta manera, convé recordar que, tal com d'uns anys ençà estem analitzant, la Renaixença valenciana no fou el moviment nacionalment reivindicatiu i antiespanyol que durant les dècades dels anys 60, 70 i 80 del segle XX hom va dibuixar; i que, per això mateix, no expressà sentiments obertament antiborbònics, preferí mantenir-se'n al marge. De fet, i com ha posat de manifest el professor Ferran Archilés, la funció de la Renaixença valenciana fou la d'acumular materials que ajudaren a definir una identitat valenciana, però únicament en termes regionals. És a dir, una identitat que no sols no entrava en conflicte amb la identitat espanyola, plenament assumida per aquells escriptors, sinó que s'hi integrava perfectament.² El que passà és que, posteriorment, aquests materials identitaris que recuperà el valencianisme de la Renaixença —i que Archilés xifra en la descobert-

2. Una d'aquestes vegades ho ha fet en els següents termes: «Pel que fa al procés de construcció de la identitat regional, tot i que hem de buscar antecedents en el Romanticisme, s'inicià sobretot en el període de la Renaixença. Aquesta va acomplir una tasca importantíssima com ara acumular tot un seguit de materials de caràcter cultural (historiogràfic, literari, artístic...) que són els que estan a la base de la construcció d'aquesta identitat valenciana regional (com també de les tradicions posteriors del valencianisme cultural i polític). La Renaixença no va fer cap afirmació política de la identitat valenciana que no fos específicament espanyola; tant fa que pensem en Teodor Llorente com en Constantí Llombart. Però va resultar decisiva la construcció que va engegar d'una identitat valenciana entesa en termes etnoculturals. La Renaixença va definir un àmbit simbòlic valencià, destinat a perdurar, caracteritzat, almenys, per una identitat històrica, una concepció del territori i el paisatge i una autoimatge (una idiosincràsia o mena de "psicologia col·lectiva" pròpia, podríem dir) molt esteticada», ARCHILÉS CARDONA, Ferran. «Acords i desacords. Valencianisme polític i identitat valenciana contemporània». *Afers. Fulls de Recerca i Pensament*, núm. 55 (2006), p. 486.

ta i la recuperació de la llengua, la història, el territori i la idiosincràsia pròpies — varen ser aprofitats, a partir de la primera i segona dècades del segle XX, per a portar a terme una nova reivindicació que, amb el pas del temps, acabaria per definir-se, ara sí, com a nacional, com a políticament oposada a l'espanyola.

Així, doncs, la manca d'interés dels escriptors valencians del Vuitcents a rememorar els fets històrics de 1707 té una doble explicació política. D'una banda, convé recordar que, des de la dècada dels anys 60 del segle XIX i en comparació a Catalunya, els principals actors de la Renaixença desitjaven imprimir al moviment un caràcter apolític. És a dir, pretenien que la seua reivindicació literària i lingüística es mantinguera en el terreny merament cultural, no polític. I fou així que la major part d'aquells escriptors contemplaren la dominació de Castella sobre la resta de pobles peninsulars i la desaparició de l'antic Regne de València com un fet consumat, inevitable i irreversible que, en el fons, havia permés una sèrie de millores econòmiques i materials que, als representants de la burgesia valenciana de la segona meitat del segle XIX, ja els feien el pes. I no sols això, sinó que fins i tot els semblaven un evident senyal de progrés. El ferrocarril, l'arròs, la taronja, la unitat monetària, eren guanys positius fruit de la unitat i la pacificació polítiques de l'Estat espanyol als quals no estaven disposats a renunciar. En aquest sentit, Teodor Llorente, el principal dels escriptors renaixencistes valencians, s'adreçava el 1865 «Als poetes de Catalunya» en aquests termes:

Mes no vullgau que tornen de nou los antichs segles,
puis morts estan per sempre los Jaumes y els Borrells;
en los seus fets gloriosos busquem llisons y regles,
y en compte de plorar-los tornem-se dignes d'ells.

Dels venerats sepulcres no remogam les cendres;
deixem dins d'ells la espasa que'l temps ja robellà;
y oixcam, perquè tal volta més clars deixen entendre's
allí los sants oracles del dia de demà.³

3. LLORENTE, Teodor. *Obra valenciana completa*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2013, p. 153.

És a dir, que, en la concepció de Llorente, enyorar els temps passats, els temps de glòria i esplendor en què valencians i catalans havien habitat «un mateix cau [...] en la materna soca», tal com en 1864 havia escrit al poema «València i Barcelona», no comportava cap voluntat real de retorn als «antics segles», cap intenció de «desembeinar l'espasa» ni de veure ressuscitades unes circumstàncies polítiques que quasi tots els poetes coetanis cantaven i enyoraven literàriament, sentimentalment, però que ningú no desitjava «políticament». I és que, a la segona meitat del segle XIX, hom acceptava com un fet inqüestionable l'*estatus* polític que els anys i els esdeveniments havien atorgat als valencians.

La segona explicació política rau en la decidida adhesió que la majoria d'aquests escriptors manifestaren envers la restauració monàrquica de 1874, que, després d'uns anys de forta inestabilitat política —cal no oblidar-ho—, entronitzà el borbó Alfons XII com a rei d'Espanya. Així, varen ser manta intel·lectuals valencians els que dedicaren bona part de les seues energies i esforços a consolidar un sistema polític en què havien dipositat grans esperances de progrés econòmic i d'estabilitat social. I, des d'aquest punt de vista, resulta bastant lògic que consideraren que «remoure les cendres» de 1707 suposava incomodar el nou monarca, membre de la mateixa dinastia que Felip V.

Amb tot, resultava inevitable que, ni que fóra tímidament, els escriptors de la branca valenciana de la Renaixença deixaren, en la seua obra, algunes pinzellades de l'opinió que els mereixien la Guerra de Successió i les seues conseqüències. I, com és previsible, aquestes manifestacions resultaren majors i més contundents entre els escriptors de tendència republicana —és a dir, entre els que menys políticament lligats se sentien a la restauració borbònica— que no entre els conservadors, en la seua majoria burgesos liberals i monàrquics.

D'aquesta manera, la primera de les referències o al·lusions —totes posteriors a l'any 1874— als esdeveniments d'Almansa que he sigut capaç de localitzar és de 1878; i més concretament de l'acte d'inauguració de la societat Lo Rat Penat. Del moment en què el poeta Josep Sanmartín i Aguirre llegí una composició lírica titulada «iAvant!...», on s'adreçava als seus companys —«Poetes de València, / poetes de ma terra», deia— i els preguntava: «Tenint la llengua vostra, / ¿per

què en un altra llengua / templeu els vostres llants? / ¿Acàs per una estranya / ham de deixar la nostra / quant ella a nova Roma / un jorn nos ha de dur?».⁴ Les dues estrofes més significatives, però, es troben en la part final del poema, quan, després de reafirmar — això sí — la seua espanyolitat, l'autor reprotxava a Castella el seu comportament històric:

Sigam espanyols sempre;
però que no se diga
perquè és la cort Castella
que som ja castellans;
la llengua castellana
nostra germana siga,
mes no deixem que siga
reyna nostra jamay.

Puix si un dia Castella,
segons conta la Història,
ab nostra independència
nos va esquinçar los Furs,
jamay podrà apagar-nos
de nostra antiga glòria
qu'en tot lo món llampetja
la sempre encesa llum.⁵

Es tracta d'una composició que, cal remarcar-ho, fou llegida en una cerimònia molt simbòlica i representativa: l'acte de fundació de Lo Rat Penat. Una entitat el naixement de la qual molts valencians varen contemplar amb recel polític, ja que els seus objectius i finalitats els semblaven atemptatoris contra la unitat espanyola. Per això, en el transcurs del discurs de gràcies que en aquell mateix acte pronuncià el president, Fèlix Pizcueta, s'escoltà:

Tal vegada crega algú que la creació d'esta Societat obedixca, quant manco, a alguna mira de exclusivisme provincial, y, quant més, a alguna idea separatista; y yo, que dech concentrar en lo meu pit los sentiments de mes dignes compays [sic], tinch que declarar así que

4. SANMARTÍN Y AGUIRRE, Josep. «¡Avant!...». *Excel·lències de la llengua llemosina*. València: Emprenta d'Emili Pasqual, 1878, p. 70.

5. *Ibidem*, p. 72.

ans que tot som fills y amants de la noble terra espanyola; que no rescitem glòries del antich Realme valencià mes que per tenir lo goig de que no s'obliden y se perguen com la schua llengua en la obscuritat del temps.

Recordar lo pasat per a honrar lo present y per a què servixca d'exemple en lo pervindre, esta és la nostra misió.

Si altra cosa fóra, ni estaria yo en este puesto per voluntat mehua, ni els il·lustrats sòcios de Lo Rat Penat m'hagueren elegit per a ocupar este puesto d'honor y de compromís.⁶

Tornant a la poesia de Sanmartín i Aguirre, cal assenyalar que les seues proclames pàtries no passaren desapercubudes per a l'historiador andalús Francisco Tubino, que a propòsit assenyala que «no faltó quien utilizara la ocasión», en referència a la cerimònia d'inauguració de Lo Rat Penat, «para emitir ideas que en el pueblo valenciano carecían de legítimos precedentes».⁷ En concret, Tubino es referia als dos poetes que hi havien vessat més crítiques contra Castella: Ricard Cester i Josep Sanmartín i Aguirre. Del segon deia:

Señaló la consabida diferencia entre España y Castilla, llamándose español neto, pero rechazando con energía el aparecer castellanizado. Y sosteniendo, quizá con sorpresa de su auditorio, que Castilla había quitado su independencia y sus fueros a los valencianos, no sus glorias, cuya luz seguía brillante.⁸

Cent anys després, i en referència a aquesta mateixa poesia, Ricard Blasco escrigué: «Tubino apuntava que l'al·lusió a la pèrdua dels Furs l'havia feta Sanmartín i Aguirre “quizá con sorpresa de su auditorio”, cosa que no deixa d'ésser un desconeixement monumental de la sensibilització dels valencians a l'entorn del tema».⁹ Al respecte, cal dir que, vists els resultats posteriors, tot sembla indicar que era Fran-

6. «Discurs de gràcies pel Sr. President En Fèlix Pizcueta». *Excel·lències de la llengua llemosina*. València: empremta d'Emili Pasqual, 1878, p. 85-86.

7. TUBINO, Francisco M. *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*. Madrid: Imprenta y Fundición de M. Tello, 1880, p. 477-478.

8. *Ibidem*, p. 478.

9. BLASCO, Ricard. *Constantí Llombart i «Lo Rat-Penat. Periódich Lliterari Quincenal» (1884-1885)*. València: Diputació de València, 1985, p. 24.

cisco Tubino, i no Ricard Blasco, qui hi anava millor encaminat en les seues apreciacions. Les paraules de Pizcueta, de fet, l'avalen.

Al cap d'un any, en 1879 i en el transcurs del treball «La lliteratura llemosina dins lo progrés provincial», de Lluís Tramoyeres Blasco, que encapçala l'obra *Los fills de la morta-viva* de Constantí Llombart, guanyadora d'un dels premis de la primera edició dels Jocs Florals de Lo Rat Penat, s'al·ludia a la nostra llengua materna «tan llastimosa y tirànicament de mort ferida pel rey En Felip V, al decretar en 29 de juny de 1707 la despòtica abolicció de nostres venerables furs y privilegis».¹⁰ I també a «la malèfica influència que'l haberse abolit en estos antichs realms los furs y privilegis eixerci en la nostra llemosina parla, imposta com oficial la de Castella per a portar a efecte la pre-tenguda unitat nacional».¹¹ No era poca cosa, tractant-se del pròleg a una obra tan simbòlica com la de Llombart.

Tres anys després de la fundació de Lo Rat Penat, en 1881, el poeta Constantí Llombart tornà a formular, a través de dues composicions líriques, noves crítiques literàries als fets i els protagonistes de la Guerra de Successió. S'hi produïren en juny d'aquell any, quan Lo Rat Penat organitzà un homenatge a la senyera a propòsit del viatge a Madrid que havia realitzat durant el mes anterior per tal d'assistir a les festes del centenari de Calderón. El cas és que s'hi armà un gran enrenou a causa de les condicions en què hom havia transportat l'ensenya valenciana, ja que havia sigut embalada i posada a dins d'una capsa. És a dir, no s'havia seguit el protocol ni el cerimonial que li corresponia. I, com a desgreuge, en tornar els poetes valencians li reteren un homenatge. El poema de Llombart, titulat «La Senyera de València»¹² —que qualificava Felip V com a «lo rey funest» i que realitzava un recorregut a través de la història de la senyera—, sentenciava:

10. TRAMOYERES, Lluís. «La lliteratura llemosina dins lo progrés nacional». A: LLOMBART, Constantí. *Los fills de la morta-viva. Apunts bio-bibliogràfics pera la historia del renaiximent lliterari llemosí en Valencia*. València: Emprenta d'En Emili Pasqual, editor, 1879, p. XXIII-XXIV.

11. *Ibidem*, p. XXV.

12. *Las Provincias* (2-VI-1881). Reproduït a: LLOMBART, Constantí. *Poesies valencianes*. A cura de Rafael ROCA. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2006, p. 320-326.

Ya en època més tardana,
 passats ya los forals temps,
 abatuda a causa't veres
 d'aquell malastruch decret
 en què va dels *furs* privar-te
 Feliph Quint, lo rey funest;
 y en lloch d'ocupar ton digne
 puesto en l'altar de la Seu,
 con [sic] abans, en lloch de fer-te
 guàrdia d'honor tos arquers,
 en lloch de reverenciar-te
 com lo més sagrat trofeu;
 en un racó abandonada
 de la casa del Consell,
 per tos ingrats fills restares
 condenada ya al menyspreu.¹³

Del mateix autor i any és també la poesia «Murs de la pàtria»,¹⁴ una lloança a les persones que en 1865 varen protagonitzar l'enderrocament de les muralles que envoltaven la ciutat de València, fent així possible el creixement i l'expansió de la capital. Amb aquell motiu, Llobart no hi deixava escapar l'ocasió de referir-se a «l'extranjer Felip d'Anjou» i a la seua propensió ignífera. Ho feia en els següents termes:

Y vingué demprés a pèdret
 ab la seua *Succesió*,
 baix lo govern *dels peluques*,
 l'extranjer Felip d'Anjou,
 que de les flames de Xàtiva
 nostres furs cremà en lo foch.¹⁵

13. LLOMBART, Constantí. *Poesies valencianes*. A cura de Rafael ROCA. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2006, p. 325.

14. *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1882*. València: Estampa d'Emili Pasqual, 1881, p. 20-26. Reproduït a LLOMBART, Constantí. *Poesies valencianes*. A cura de Rafael ROCA. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2006, p. 327-333.

15. LLOMBART, Constantí. *Poesies valencianes*. A cura de Rafael ROCA. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2006, p. 332.

Maulets i botiflers (1881)

També en 1881 Josep Maria Puig i Torralva, un dels més estrets col·laboradors de Llombart, publicà un interessant «fragment d'un drama inèdit» de títol ben expressiu: «Maulets y botiflers».¹⁶ Una peça lírica que veié la llum al *Calendari Llemosí* i que és, ara com ara, el reflex literari més eloqüent i extens de la Guerra de Successió que produí el Vuit-cents valencià —per això el reproduïm en apèndix—; i que, segons sembla, pertanyia a un drama titulat *La taca de sanch* que mai no arribà a veure la llum. Que en tinguem notícia, únicament, divuit anys després i sota el mateix títol, Puig i Torralva integrà aquell fragment líric — amb idèntica extensió, tot i que amb lleus retocs formals — en el volum recopilatori *Lliris y carts. Poesies valencianes*.¹⁷

Així, «Maulets y botiflers» gira al voltant d'un famós i significatiu episodi de la Guerra de Successió a València: el desembarcament del general Joan Baptista Basset a Dénia i la crema de Xàtiva; i reproduïx la conversa imaginària que dos maulets —soldats que lluitaven a favor de l'Arxiduc Carles d'Àustria—, Toni i Jaume, varen mantenir una vegada finalitzada la contesa bèl·lica. Així, s'hi explica com, perduda la batalla d'Almansa, tots dos varen coincidir en la defensa de Xàtiva, on, sense conèixer-se, Toni salvà la vida de Jaume. La cosa s'esdevingué així: Toni era novici a un convent de Dénia quan tingué notícia que hi «arribava l'Argiduch [...] / reclamant del d'Anjú ceptre y corona, / que sens tindre tant dret com ell, cenyia».¹⁸ En començar la guerra, decidí abandonar el convent i demanar a son pare «llicència pa lluytar per Carles d'Àustria», el qual li la concedí no sense encoratjar-lo dient-li: «a Dénia corre / y mor per Carles si a morir t'obliga,

16. PUIG TORRALVA, Joseph Maria. «Maulets y botiflers. Fragment de un drama inèdit». *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1882*. València: Estampa d'Emili Pasqual, 1881, p. 73-76.

17. PUIG TORRALVA, Joseph M^a. *Lliris y carts. Poesies valencianes*. València: Establiment tipogràfic Domènech, 1899, p. 46-49. L'autor l'acompanyà d'una nota en què podia llegir-se: «Es un fragment de mon drama inèdit titolat *La taca de sanch*», p. 237.

18. PUIG TORRALVA, Joseph Maria. «Maulets y botiflers. Fragment de un drama inèdit». *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1882*. València: Estampa d'Emili Pasqual, 1881, p. 73.

/ que ell representa así la bona causa». ¹⁹ Queda clar, doncs, quin era el bàndol dels bons.

Amb aquest consell, Toni optà per penjar els hàbits, tornar a Dénia i avançar juntament amb «l'Argiduch fins a València / a hon fon coronat per rey de Espanya», i prometé ser-li fidel servent «en totes ses conquestes» i «en totes ses derrotes». ²⁰ A la qual cosa Jaume repliava: «Yo també'l vaig seguir ab entusiasme, / que sóch maulet y ho seré mentres alene». Així mateix, Jaume explicava com un dia, «Almansa perduda per a sempre», es trobava defensant Xàtiva, «lo darrer baluart de nostra causa». I que fou aleshores quan conegué Toni, en el moment en què «vaig caure tot nafrat dins d'una cava / y tu sense conéixer-me'm salvars, / la teua vida esposant, d'una mort certa». ²¹ I que havia sigut aquell benemèrit acte el que havia segellat una amistat lleial i perdurable.

Arribats en aquest punt, Toni relatava, «de la nit d'aquell jorn, un episodi». ²² Es trobava fent guàrdia nocturna quan un parell d'hòmens —botiflers, malnom que rebien els partidaris de Felip V— l'assaltaren i li demanaren rendició dient-li: «Tant si vols com no vols, Xàtiva és nostra». Lluny de rendir-se, però, Toni assegurava que «doní a l'un botifler mort y resposta. / Y al altre que quedava defensant-se, / mon coltell lo seu cap partí en dos troços». ²³ En fer-se de dia, prengué el cadàver del «traydor botifler» i marxà a enterrar-lo fóra del Regne de València, ja que no volia «que ses cendres se meçclaren / ab la terra qu'enclou la nostra pàtria». I en tornar s'adonà que Xàtiva havia sigut presa del foc: «Quan vaig tornar tan sols encontrí runes, / a les que anomenaven San Felipe, / del d'Anjú lo malvat los partidaris. / La meua casa entr'elles fumejava / y'ns dien *socarrats* los incendiaris». ²⁴

Fou així que, «pobre, sol, sense llar, sense família», Toni començà a deambular buscant treball i queviures. Fins que un dia es produí el retrobament amb Jaume, i «mig mort de fam y set m'arreglegares». ²⁵ Ara, però, tot havia passat, i Jaume, resignat, li recordava que no es

19. *Ibidem*.

20. *Ibidem*, p. 74.

21. *Ibidem*.

22. *Ibidem*, p. 75.

23. *Ibidem*.

24. *Ibidem*.

25. *Ibidem*, p. 76.

podia capgirar la història, i que era millor oblidar vells rancors, perquè «recordar-se los mals és fer-los dobles». A la qual cosa Toni responia que no podia oblidar que «València / los seus furs²⁶ ha perdut, y a son llenguage / més dolç que n'és la mel y la ambrosia, / propi d'amors y de lo cel més propi, / los naturals y castellans malmenen»; que «ja no hi habran pa mi dies feliços»; i que «solament quant algú veig que me mira / y me diu *socarrat*, mon cor s'eixampla / de goig i de ventura puix recorde / de lo rey Felip quint son crim y oprobi / y dels maulets *socarrats*, tota la glòria».²⁷ Només li queda, per tant, l'enyor dels temps passats.

D'altra banda, cal també recordar que, tres anys després de «Maulets y botiflers», el 15 de desembre de 1884, a l'article editorial del primer número de *Lo Rat-Penat. Periòdich Lliterari Quincenal*, Constantí Llombart al·ludia novament a «lo funest reinat de Felip V», i es preguntava:

¿Acàs al volar entre les rojes flames de la incendiada Xàtiva, convertida en foguera per lo furor d'un despòtich monarca, les sagrades pàgines de nostres furs i privilegis fetes cendra, volà també meçclat entr'elles aquell esperit valencianiste, orige y causa de la grandesa que no podem meys encara huy d'admirar en nostres avis?²⁸

Una pàgina més enllà d'aquell mateix número del *Periòdich Lliterari Quincenal*, en el poema «La meua llengua», Fèlix Pizcueta es referia a «les flames de Xàtiva» i exclamava: «iVinga l'infern però un Borbó jamay!».²⁹ Era el mateix Pizcueta que, pocs dies després, durant el discurs d'obertura de curs de *Lo Rat Penat* que, com a nou president de l'entitat, li correspongué pronunciar, asseguraria que, per a destruir la «gran obra de lo rey Conqueridor y llegendador, se necesità que pasaren quatre segles y que caiguera sobre les antigues llibertats

26. Per error, la versió del *Calendari Llemosí* diu «furts». A l'edició de 1899, però, fou corregit per «furs».

27. PUIG TORRALVA, Joseph Maria. «Maulets y botiflers. Fragment de un drama inèdit». *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1882*. València: Estampa d'Emili Pasqual, 1881, p. 76.

28. LA REDACCIÓ. «Propòsits y aspiracions». *Lo Rat-Penat. Periòdich Lliterari Quincenal*, núm. 1 (València, 15 de desembre de 1884), p. 2.

29. PIZCUETA, Fèlix. «La meua llengua. Versos improvisats». *Lo Rat-Penat. Periòdich Lliterari Quincenal*, núm. 1 (València, 15 de desembre de 1884), p. 3.

tota la sanya y tot lo poder omnipotent de lo despotisme modern, tan ben representat per lo nét d'aquell Borbó francès que dia que l'Estat era ell».³⁰

Al cap de dos anys, durant el llarg poema èpic titulat *La copa d'argent*,³¹ amb què Constantí Llobart obtingué el màxim guardó dels Jocs Florals de València de 1886, l'autor assegurava que en 1707 els valencians havíem rebut un «castich de Déu», i era que, «un Felip Quint enviant-nos, Borbó funest, / cremà lliberticida Pàtria, Amor, Fe, / y en Xàtiva acabaren les nostres lleys!».³²

Per la seua banda, en 1887, en el primer volum de l'obra històrica *València. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia*, Teodor Llorente es referia a la Guerra de Successió com una «larga y empeñadísima contienda, que convirtió a España en sangriento palenque de sus propias discordias y las ambiciones ajenas, [y que] señaló el fin de la dinastía austriaca y el comienzo de la borbónica».³³ Una nova era política que suposà, «para Valencia y demás estados de la corona aragonesa, la pérdida de sus instituciones y sus leyes, y su casi completa supeditación a la hegemonía castellana».³⁴ A més, Llorente també hi assegurava que durant el transcurs d'aquells esdeveniments bèl·lics, «que mudaron la faz de nuestra patria»³⁵ «había mayor animosidad contra los franceses, sobre todo en Cataluña, y también, aunque no tanta, en Valencia y Aragón».³⁶ Així mateix, al·ludia a l'episodi del desembarcament a Dénia de Basset —a qui qualificava com «un militar del país, intrépido y ambicioso»—, i assegurava que «no se levantó el reino a favor del nuevo monarca», ja que «quedó más sorprendido

30. «Discurs llegit per lo president En Fèlix Pizcueta Gallel, croniste de València». *Lo Rat-Penat. Periòdic Lliterari Quincenal*, núm. 2 (València, 1 de gener de 1885), p. 13.

31. LLOMBART, Constantí. *La copa d'argent. Llegendes del segle XVI*. València: Emprenta de Joseph Ortega, 1887. Reproduït a: LLOMBART, Constantí. *Poesies valencianes*. A cura de Rafael ROCA. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2006, p. 252-288.

32. LLOMBART, Constantí. *Poesies valencianes*. A cura de Rafael ROCA. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2006, p. 258.

33. LLORENTE, Teodoro. *València. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia*. Vol I. Barcelona: Editorial de Daniel Cortezo y C^a, 1887, p. 163.

34. *Ibidem*.

35. *Ibidem*, p. 163-164.

36. *Ibidem*, p. 165.

que regocijado»; que «apenas acudieron a Denia algunas partidas de campesinos, al amor de la soldada y el merodeo»; i que «tampoco fue rechazado el invasor con energía: divididos los pareceres, desmayados los ánimos, dijérase que estaban todos a ver venir».³⁷

En general, Llorente es mantenia bastant asèptic en el relat dels fets que evocava, sense a penes manifestar simpaties per un o l'altre dels pretendents al tron, tot i que no podia evitar la crítica al general Asfeld, responsable de la crema de Xàtiva, «cuya crueldad corría parejas con su codicia».³⁸ D'aquesta manera, i segons el nostre autor, «había resistido heroicamente sus repetidos ataques esta ciudad [...] y [Asfeld] quiso hacer en ella severísimo escarmiento. Al saqueo y la matanza, disculpables en el calor de la lucha, siguió luego, a sangre fría, rendida ya la población, el bando para arrasarla».³⁹

Pel que fa al Decret de Nova Planta de 1707, Llorente afirmava que «dos importantes propósitos coincidían en esta disposición real [...]: afirmar el trono, arrancando los últimos restos de las libertades populares; [i] uniformar la organización política, civil y administrativa en toda España. La monarquía federal convertíase en unitaria». I hi afegia: «Para Valencia, la pérdida de su antiguo poder político significaba ya poco: más de medio siglo hacía que no se reunían sus Cortes, y no se quejaba de ello: dolíale, empero, perder sus leyes propias, sus magistrados, sus fórmulas, el aparato exterior de su gloriosa autonomía».⁴⁰ I a continuació reproduïa, literalment, els dos reials decrets que, «por justo derecho de conquista», anul·laven la llengua, les lleis i la «gloriosa» autonomia valenciana, i assimilaven el nostre territori a Castella. La qual cosa no deixa de tenir, per part de Llorente, una intencionalitat ben concreta: sense entrar en valoracions, permetre que el lector pugui comprovar, per ell mateix, la contundència i crueltat d'uns texts que, en privar els valencians de tot dret, parlaven per si sols.

37. *Ibidem*, p. 166.

38. *Ibidem*, p. 167.

39. *Ibidem*, p. 169.

40. *Ibidem*, p. 172.

Una tímida crítica

L'examen detingut del reflex literari que la Guerra de Successió tingué en els autors de la Renaixença valenciana permet comprovar que, en conjunt, són ben poques les referències a la batalla d'Almansa i el Decret de Nova Planta que trobem entre la producció literària de la segona meitat del segle XIX; que la major part d'aquells escriptors observaren amb una certa indolència uns esdeveniments històrics cabdals en la història del nostre poble; i que, contra el que resa el famós adagi —«Quan el mal ve d'Almansa, a tots *alcança*»—, aquells «mals» ni afectaren ni afecten el conjunt dels valencians de la mateixa manera.

De fet, les crítiques dels autors vuitcentistes als vencedors de la Guerra de Successió es limitaren, en la major part dels casos, a lamentar l'abolició dels Furs i la pèrdua dels antics privilegis des d'un punt de vista sentimental, podríem dir. Així, els escriptors ideològicament més conservadors, més lligats al procés de restauració borbònica, s'estimaren més guardar silenci, sens dubte per no importunar un sistema polític que els era propici: per protegir els seus interessos econòmics i per no incomodar els membres de la dinastia borbònica. És a dir, per no entrebancar el procés de consolidació política i econòmica al qual tan decididament havien contribuït en 1874.

Des d'aquest punt de vista, no és estrany que les escasses i tímides crítiques als esdeveniments de 1707 arribaren de la banda dels escriptors més sensibles al federalisme i el republicanisme —és a dir, dels menys vinculats a la restauració borbònica—, d'autors com ara Fèlix Pizcueta, Josep Sanmartín i Aguirre, Lluís Tramoyeres, Josep Maria Puig i Torralva i Constantí Llombart, que qualificaren Felip V com a «odiós», «funest», «extranjer», «despòtich», «malvat» i «ridícola majestat».

Finalment, cal remarcar que els majors esforços per recordar i denunciar els dos-cents anys de la signatura del Decret de Nova Planta arribaren, durant la primera dècada del segle XX, en 1907, de la mà dels membres de la nounada entitat València Nova, una societat valencianista que, a diferència de Lo Rat Penat, tenia una decidida vocació política i se sentia més lliure de fidelitats i obligacions borbòniques, per així dir. I és que València Nova —que havia sigut im-

pulsada per Josep Maria Puig i Torralva, Miquel Duran de València i Faustí Barberà, entre d'altres— s'emmirallava en l'aleshores emergent i triomfant catalanisme polític, i incloïa, entre les seues aspiracions, ampliar l'espectre social d'un encara incipient valencianisme polític que, paradoxalment, recolzava en l'activitat cultural i «apolítica» que, des de cinquanta anys enrere, havien portat a terme els protagonistes de la branca valenciana de la Renaixença.

Apèndix

MAULETS Y BOTIFLERS

TONI.- JAUME

TONI. Yo estava en lo convent, era novici,
y en la vesprà que a profesar anava,
les noves varen córrer per lo claustre,
de que arribava l'Argiduch a Dénia,
reclamant del d'Anjú, ceptre y corona,
que sens tindre tant dret com ell, cenyia.
L'Austriach y lo Borbó varen encendre
guerra que desolava nostra pàtria;
maulets y botiflers s'apellidaven
los que'n lluyta civil tot ho corrien.
Yo vaig sentir també foch en mes venes
y del prior la bendicció prenint-ne,
abandoní'l convent y vaig fer via
a casa de mon pare, a que'm donara
per a lluytar llicencia per el d'Àustria.
Y'l pare'm la donà ab los ulls plorosos
de pena, perquè's vea vell y pobre
y no podia ja sostindre un arma.
—Mes ja que yo no puch, digué mon pare
despenjant de sa cambra eixa ballesta
y posant-la en mes mas, a Dénia corre
y mor per Carles, si a morir t'obliga,
que ell representa así la bona causa.
Tin, fill meu —afegí— l'escapulari
que he portat fins a vell ab honradeça.
Porta-lo tu com jo y may oblides
qu'eix'arma que tindran alguns per feble,

no ha girat may al enemich sa cara.
 Recorda que yo't done estes penyores,
 per defensa tan sols de la Justícia,
 la llibertat y'l Dret de nostra terra.
 Corre, fill meu, que ja l'albada asoma.
 Pero avans de sortir al vell abraça,
 que fon un ballester dels de la ploma.
 Callà'l meu pare y l'estrenyí'n mos braços
 y penjant, en lo clau que a la ballesta
 per tant de temps tan ben guardat havia,
 los meus hàbits que yo tant estimava,
 de casa de mon pare me'n ixia,
 y ab l'arma'l muscle a Dénia caminava.

Y allà en Dénia troví les hosts d'En Carles;
 y aní ab l'Argiduch fins a València,
 a hon fon coronat per rey de Espanya.
 Y'l vaig seguir en totes ses conquestes,
 y'l vaig seguir en totes ses derrotes.
 JAU. Yo també'l vaig seguir ab entusiasme,
 que sóch maulet y ho seré mentres alene,
 y també tu seràs mentres yo vixca
 de m'hacienda y persona, l'únich duenyo.
 TONI. Duenyo jamay; germà, si es plau aixina.
 JAU. Que si me plau dius tu? Als braços vine.
 TONI. Que d'ells jamay nengú, nengú m'arranque.
 JAU. Era una negra nit y eren a Xàtiva,
 lo darrer baluart de nostra causa
 en Almansa perduda per a sempre.
 Entrar dins d'ella el Borbó n'era imposible,
 qu'havia allí tans heroes com hòmens.
 Una esprada de mort, de sanch, de lluyta,
 vaig caure tot nafrat dins d'una cava
 y tu sense conèixer-me'm salvares,
 la teua vida esposant, d'una mort certa.
 Dende llavors, lleal te vaig prometer,
 franca y noble amistad y etern hostage.
 TONI. Pagares mon acció ab tal usura,
 que ab mil vides pagar-te-u no podria.
 Mes deixem este punt y escolta un rato,
 de la nit d'aquell jorn, un episodi.
 Yo estava en un postich fent-ne de guayta

quant, protegits dos hòmens per la fosca,
se tiren sobre mi y enmig sorprenen,
en veu baixa parlant-me d'este modo:
–Darrere nostre ne ve forta mesnada,
rendix-te puix si vols salvar la vida,
que tant si vols con no vols Xàtiva és nostra–.
Yo'm vaig sentir pujar la sanch al rostre,
y ab la darrera sageta que'm quedava,
doní a l'un botifler mort y respota.
Y al altre que quedava defensant-se,
mon coltell lo seu cap partí en dos troços,
y com vingué se'n va anar, fugiqué en la fosca
rastre de sanch deixant-ne per la via.

* * *

Al sendemà quant clarejava l'aua,
del traydor botifler prenguí'l cadavre
y fora'l regne València li vaig dar terra:
no vullguí que ses cendres se meçclaren
ab la terra qu'enclou la nostra pàtria.

* * *

Quant vaig tornar tan sols enconrí runes,
a les que anomenaven San Felipe,
del d'Anjú lo malvat los partidaris.
La meua casa entr'elles fumejava
y'ns dies *socarrats* los incendiaris.

* * *

Pobre, sol, sense llar, sense família,
treball aní buscant de poble en poble.
Mes al remat un jorn, front a eixa porta,
mig mort de fam y set m'arregares.
JAU. Vaig donar compliment a ma promesa.
Ara dime si vols, que té que vore
la teua història ab ton rencor a En Pere.
TONI. És que En Pere en lo front la senyal porta,
que ab mon coltell al botifler vaig fer-li,
y fins me sembla que té la veu mateixa,
y encara no sent ell, sempre que'l mire,
recordant aquell fet la sanch m'abrassa.

JAU. Mes, si no fóra ell, és injustícia
ton odi y ta quimera.

TONI. Calla Jaume.

Que quant mil dubtes hi an, que pensar dóna.

JAU. Ara tot j'ha pasat y, qu'em de fer-li?

Recordar-se los mals és fer-los dobles.

Ja no'n pensem.

TONI. Poro, entretant, València

los seus furts ha perdut, y a son llenguage

més dolç que n'és la meu y la ambrosia,

propi d'amors y de lo cel més propi,

los naturals y castellans malmenen

ja no hi habran pa mi dies feliços;

solament quant algú veig que me mira

y me diu *socarrat*, mon cor s'eixampla

de goig y de ventura, puix recorde

de lo rey Felip Quint son crim y oprobi,

y dels maulets socarrats, tota la glòria.

JAU. Si mort no haveren al Pricep [sic] de Viana,

traydorament en lo castell de Xàtiva,

lo Reyne d'Aragó potser seguira...

TONI. Jaume, callem, que com avans me dies,

recordar-se los mals és fer-los dobles.